

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 19

Рівне – 2010

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 19. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2010. – 309 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України
часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”
визнано фаховим виданням у галузі історичних наук
(постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 2 від 24 вересня 2010 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2010

ФРАНЦІЯ І КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНИ 80-90-Х РР. ХІХ СТОЛІТТЯ

Висвітлюється суспільно-політична реакція у Франції на колоніальну політику Німеччини у 80-90-х рр. ХІХ ст. Досліджуються дипломатичні суперечності між Францією та Німеччиною, які виникли при зіткненні колоніальних інтересів цих країн у Африці, а також роль Берлінської конференції у процесі розділу Екваторіальної Африки.

Ключові слова: колоніальна політика, політичні дискусії, Берлінська конференція.

Освещается общественно-политическая реакция Франции на колониальную политику Германии 80-90-х гг. XIX века. Исследуются дипломатические противоречия между Францией и Германией, которые возникли при столкновении колониальных интересов этих стран в Африке, а также роль Берлинской конференции в процессе раздела Экваториальной Африки.

Ключевые слова: колониальная политика, политические дискуссии, Берлинская конференция.

Social and political reaction of France to colonial politics of Germany in 80-90th of XIX century is shown. Diplomatic contradictions between France and Germany that occurred due to conflict of colonial interests of these countries in Africa, as well as role of Berlin conference in process of Equatorial Africa division, are being researched.

Key words: colonial politics, political discussions, Berlin conference.

У контексті вивчення ставлення політикуму та громадськості Франції до колоніальної політики Німеччини необхідно звернути увагу на те, що зближення Франції з Німеччиною не вело до переорієнтації основних векторів зовнішньої політики. Головною метою народних мас і правлячих кіл Франції було повернення Ельзасу та Лотарингії. Німеччина ж, подаючи допомогу, намагалася втримати Францію у своїх руках, підсилюючи її ізоляцію і відкриваючи дорогу для своєї колоніальної діяльності.

Метою статті є дослідження реакції суспільних і політичних кіл Франції на колоніальну експансію Німеччини. Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися в працях російських істориків Чарного І.С., Улановської І. А., а також у дослідженнях французького вченого Ш. Ажерона та ін. Однак вказані автори не робили акценту на особливій ролі політичних дискусій щодо колоніальної політики Німеччини.

Наприкінці ХІХ ст. особливо загострилися всі притаманні імперіалізму суперечності і, перш за все, суперечності між різними фінансовими групами та між імперіалістичними державами в зв'язку з посиленням боротьби за переділ світу; суперечності між частиною пануючих «цивілізованих» націй і сотнями мільйонів колоніальних і залежних народів.

На шляху колоніальних загарбань Франція обов'язково повинна була зіткнутися з імперіалістичними інтересами інших великих держав. До останньої третини ХІХ ст., коли поділ Азії був майже завершений, «доктрина Монро» обмежувала проникнення європейської експансії на Американський континент, а колонізація Австралії завершилась, перше місце в колоніальній політиці випало на долю Африки. Головними учасниками її поділу стали Англія і Франція, і саме між ними впродовж більше двох десятиріч йшла жорстока боротьба. Пізніше свої вимоги пред'явили Німеччина, Італія, Бельгія, Португалія та Іспанія. Оскільки відносини між великими державами, які ділили Африку, склались головним чином на основі європейської політики, Німеччина в перші роки після франко-пруської війни була зацікавлена у відволіканні сил Франції з Європи в колонії, чим і скористались помірковані республіканці. Вони прийняли політику згоди з Німеччиною для створення більш вигідного для себе становища на Африканському континенті.

Колоніальний апетит, що з'явився у пануючій верхівці Німеччини, перетворився в середині 80-х р. на справжню колоніальну лихоманку, яка охопила всі її прошарки і значну частину суспільства. Майже всі партії підтримали колоніальну експансію. Підтримку колоніальної ідеї забезпечила і низка обставин. «Воєнна партія була могутньою, офіційна преса прекрасно вишколеною, а дипломатії завжди вдавалося у потрібний момент скористатися національними почуттями; як не зловживав Бісмарк шовіністичними закличками, країна в цілому завжди відгукувалась на них» [1,3,4]. Проте, Бісмарк довгий час ставився до колоніального питання стримано і навіть холодно. Все ж таки німецькому канцлеру в кінці кінців довелося піти на поступки. Не тільки тиск з боку олігархії підштовхнув його стати на стежку колоніальної політики, а й вплинула та обставина, що міжнародне становище на початку 80-х р. було напрочуд сприятливим для Німеччини.

Перехід Німеччини від теоретичної пропаганди колонізації Африки до практичних заходів її здійснення в 80-х роках не був випадковим. Оскільки промислова революція почалася в Німеччині порівняно пізно, в індустріалізації країни широко застосовувався досвід старих капіталістичних держав, і промисловість Німеччини створювалася на базі найсучаснішої техніки. У результаті, обігнавши Францію, Німеччина до 1880 р. посіла третє місце в світі за розмірами промислового виробництва. Концентрація й централізація капіталу досягли значних розмірів, зріс вплив банків, великих акціонерних компаній. Тому, зберігаючи політичну владу в руках юнкерства, виразник його інтересів, перший імперський канцлер Отто фон Бісмарк зміцнював союз з німецькою правлячою верхівкою, яка мала вплив на зовнішню політику Німеччини. Нове практичне значення одержало і колоніальне питання, що стало під приводом росту населення Німеччини «проблемою, що не терпить зволікання». Незабаром, втім, вони й почалися. У листопаді 1882 р. група впливових представників монополій й юнкерства опублікувала заклик до створення «Німецького колоніального союзу» (НКС). Метою

союзу оголошувалося практичне вирішення колоніального питання за допомогою установа великих торговельних станцій як вихідних пунктів великих підприємств. «Німецький колоніальний союз» став організацією великої фінансової аристократії: головою його був князь Гогенлоє-Лангенбург. У свою чергу, шовіністично настроєні представники середнього стану 28 березня 1884 р. сформували «Німецьке колоніальне суспільство» (НКС). Головою суспільства значився камергер імператора граф Бер-Банделін, але керівництво захопив одержимий примарною вірою у свою «місію вождя» доктор Карл Петерс, що згодом став кумиром нацистів і особливо Гітлера.

Використовуючи бурхливо наростаючі колоніально-експансіоністські настрої панівних класів, німецький уряд протягом короткого часу - в 1884 р. й 1885 р. – здійснив загарбання, що відразу висунули Німеччину на третє місце у світі за розмірами її колоніальної імперії. Успіх її колоніальної експансії значною мірою пояснювався досить сприятливими міжнародними обставинами, що полегшили Німеччині дипломатично закріпити територіальні загарбання. У зв'язку з переходом до імперіалізму погоня європейських держав за ще незайнятими територіями сильно посилилася та призвела до різкого загострення колоніальних суперечностей між ними й виникненню серйозних конфліктів, що тимчасово відсунули на задній план європейські суперечності. У зв'язку із захопленням Францією Тунісу набули ворожого характеру італійсько-французькі відносини. Окупація Англією Єгипту в 1882 р. призвела до вкрай гострого конфлікту між Англією й Францією. Не менш напруженим був російсько-англійський конфлікт на афганському кордоні, що загрожував у березні - квітні 1885 р. перерости у війну між обома державами. Потрібно сказати, що колоніальна експансія відволікала силу та увагу держав на віддалені від Європи райони й створювала для них такі ситуації, при яких нерідко страждав їхній престиж.

Ці обставини полегшили перетворення в 1882 р. австро-німецького союзу в австро - німецько - італійський, а також поновлення в 1881 й 1884рр. союзу трьох імператорів.

Такий розвиток подій був надзвичайно вигідним для німецької політики, він якщо й не знімав, то досить послаблював можливість утворення антинімецької коаліції й надавав німецькій політиці волю, у тому числі й колоніальну. Це дозволяло Німеччині використовувати в інтересах своєї колоніальної експансії суперечності, що загострилися між державами, а часом і потребу цих держав у дипломатичній підтримці Німеччини.

1884 рік вважається початком німецького колоніального проникнення в Африку. 24 квітня 1884 р. канцлер Німеччини Бісмарк направив телеграму німецькому консулові в Капштадті Ліперту: «Відповідно до заяв містера Людеріца, німецький колоніальний уряд ... уповноважений оголосити, що він і його придбання на північ від Оранжевої ріки віднині перебувають під захистом Німецької імперії» [10, арк. 194]. У тому ж році німецькі прапори були підняті в Того й Камеруні. У Східній Африці діяв інший німецький колонізатор Карл Петерс, прозваний за свою жорстокість «вішальником». Його володіння в 1885 р. також були взяті під захист німецького уряду. Шляхом обману німецькі колонізатори змушували африканських племінних вождів підписувати так звані «договори» про перехід під «німецький протекторат». Коли султан Занзібара намагався вчинити опір німецьким грабіжникам, ескадра німецького військово-морського флоту обложила Занзібар і змусила його капітулювати. Таких прикладів можна навести чимало. Всі вони свідчать про те, що німецькі колонії в Африці були утворені шляхом вимагання й грабежу, підкупу й віроломства.

Колоніальна політика Німеччини збігається по часу з політикою зближення, яку застосовував Бісмарк щодо Франції.

Жуль Феррі був теоретиком і практиком колоніальної експансії Третьої республіки. «Боротьба за колонії – це не тимчасове явище, - стверджує він, - це боротьба за життя, за майбутнє держави». У жовтні 1883р. Ж. Феррі закликає депутатів подивитися на карту світу, звернути увагу на те, з яким завзяттям великі держави, що є нашими друзями або ж супротивниками, утримують там за собою ринок. «Мова йде не про один день, мова йде про перспективу на п'ятдесят чи на сто років, мова йде про майбутнє батьківщини» [23, р. 45].

Немає жодного, навіть німецького історика, який би заперечував позитивну роль Жуля Феррі у франко-німецьких відносинах на початку 80-х р. [3, с. 176]. В ті роки, коли у всьому світі вже помічали початок франко-німецького зближення, все ж таки ідеї реваншу голосно звучали на сторінках газет та журналів. Саме тому в 1882 році була організована Ліга Патріотів, яку очолював Поль Дерулед. Він відверто закликав до реваншу.

В цьому ж 1882р. князь Гогенлоє доповідав про відкриту антинімецьку кампанію, яку проводила Ліга, про те, що вона втягнула у свою діяльність широкі верстви населення, але те, що у 1874 або в 1887 році призвело б до дипломатичної війни, викликало з боку Бісмарка лише врівноважене зауваження: «По можливості ігнорувати, особливо в пресі» [2, с. 72].

Князь Гогенлоє отримує пряму вказівку: «Наша доповідь відносно Ліги патріотів пану канцлеру подана. Він просить вас про те, що якщо навіть і буде можливість для обговорення цієї справи з французьким міністром, таку можливість не використовувати, тому що про подібні речі краще промовчати» [2, с. 73].

У 1880 році на Різдва для ельзаських біженців на паризькому іподромі були присутні два міністри, в тому числі і Феррі, однак це не створює дипломатичних ускладнень з Німеччиною, лише незначне хвилювання у пресі. Сен-Вальє незадоволений цими демонстраціями, але він дуже дипломатично дивиться у майбутнє, запевняючи свого міністра, що «німецькі газети довго шуміти не будуть, тому що уряд їх у цьому не підтримує» [21, т. III, р. 292].

Вибухи ворожої газетної політики між двома країнами не впливали на офіційні відносини, якщо тільки це не входило в розрахунки уряду.

Коли в грудні 1883 року німецький канцлер обговорював у розмові з французьким послом бароном де-Курселем антинімецький наступ французької преси, він хоч і не приховує, що це йому дуже неприємно, але продовжує залишатися спокійним. «Князь з наполегливістю висловив декілька раз одну й ту ж думку, що показало, до якої міри це його пройняло, але спокійно без роздратування, тоном людини, яка швидше шукає ліки проти зла, ніж роздратована цим злом» [21, t. V, p. 174].

22 травня 1883 року барон де-Курсель доповідає міністру закордонних справ: «Демонстрація настроїв імператора, предметом яких недавно було посольство французької республіки, буде сприяти, я маю всі підстави на це сподіватися, розглядженню всіх слідів поганого осаду, який залишився в обох представників політики між німецькими та французькими газетами» [21, t. V, p. 46].

Політика зближення з Францією заплутаністю своєї політичної гри та гостротою політики суперечностей, яка склалася між державами, в цей період становить собою одну із найпідступніших розв'язок дипломатичної павутини Бісмарка. Жагуча потреба німецького зростаючого імперіалізму в колоніях як ринках збуту, джерелах сировини підсилювалася ще потребою в додаткових ринках робочої сили. Бісмарк, якого, за його словами, червоний привид мучив та переслідував, не міг належно не оцінити, що, окрім всього іншого, колоніє джерелом прибутку, відрадою для робітничого руху.

Бісмарк був обережним у колоніальному питанні, намагаючись не показувати зростаючу ворожнечу між державами [22, p. 322].

З другої половини 70-х років до кінця першої половини 80-х років, говорячи про Францію, він маневрує в різні боки. При цьому Бісмарк ніколи не втрачає нагоди, щоб додати, що Німеччина, безумовно, зацікавлена в дружніх відносинах Франції з Англією, що франко-англійський конфлікт був таким небажаним для Німеччини, як і російсько-австрійський.

Не випадково перше намагання бісмаркської Німеччини включитися будь-яким способом у світову колоніальну політику за часом співпадає з першочерговим «академічним» знаходженням шляхів зближення з Францією.

У 1875 році статс-секретар фон-Бюлов писав Гогенлоє, німецькому послу в Берліні: «Я також думаю, що якби стала відома простота французької та німецької політики, то це призвело б до завершення військової тривоги... З німецької точки зору в цьому сенсі можна припустити різні напрямки, в яких інтереси Німеччини і Франції не приведуть до зіткнення. В Африці, якщо і є якісь суперечності між французькими та німецькими цілями, то вони, скоріш за все, створюються штучно...» [20, с. 157].

Цією ж думкою, яка здається правдоподібною, але яка приховує лише один і, можливо, найнезначніший бік німецького бажання до зближення з Францією, Бісмарк ніби гіпнотизує французького посла Сан-Вальє, пізніше де-Курселя, дуже часто і невпинно повертається до неї у розмові з ними.

28 листопада 1880 року він говорить Сан-Вальє: «В мене немає жодної макіавеллістської ідеї, яку мені приписує. Моя мета простіша і мої інтереси менш заплутані. Я думаю, що така велика держава, як Франція, відчуває потребу в тому, щоб бути задоволеною у своїй внутрішній політиці. Тому що я, на жаль, не можу вам його дати на території Ельзас – Лотарингії, я хочу сприяти йому всюди, де інтереси Німеччини не перетинаються з французькими інтересами. Я вважаю, що якщо ви знайдете на Середземному морі, чим могли б задовольнити потребу в законній експансії, то наші думки про втрачені провінції залишаться позаду, мир та гарні відносини між вами і нами стануть міцнішими і легшими. Ось секрет моєї доброї волі, яку я вам демонстрував всюди, то в Тунісі, то в Марокко, в Єгипті, в Сирії та Греції. Не шукайте в мене ніяких таємних задумів. Якби були, то я б їх висловив, я бажаю і сподіваюсь, таким чином відвести ваші спори від Страсбурга і Меци, допомагаючи вам знайти задоволення в інших місцях» [21, t. V, p. 275].

З цієї точки зору стає зрозумілим, чому всі демонстраційні послуги, які надав німецький уряд Франції в її колоніальному просуванні, припадають на 1881-1884 рр.

Берлінський конгрес, продовження союзу трьох імператорів, суперечності між Англією та Росією, початок боротьби між Англією і Францією – все це було сприятливим для того, щоб Німеччина могла вступити у боротьбу за колонії.

Якраз тоді німецька преса почала проводити пропаганду за колоніальні інтереси Німеччини. Разом з тим, як німецькі дипломати зі всіх сил створювали видимість безкорисливої підтримки французьких зазіхань у боротьбі за колонії, так і німецька преса сильно рекламувала колоніальну політику Бісмарка.

«Тільки у майбутньому,- говорить «Кельнська газета»,- історія оцінить велике значення справи, здійсненої самим Бісмарком. Там, де німецькі прапори, там і німецькі серця, і подібно до того, як ці серця з трепетом і мужністю злетіли за німецькими прапорами, так само вони з довірою і гордістю йдуть за ними берегом Африки» [18, с. 296].

Більш прозаїчно підкреслювала тоді життєву необхідність Німеччини в колоніях «Кельнська газета»: «Для німецького народу важливим є те, щоб дізнатися, що в далеких краях, де піднятий німецький прапор, є вигідне місце для надлишку народної сили, в якій не має потреби суспільство» [18, с. 296].

А для сучасників вже тоді було відомим те, що основним завданням для Бісмарка у зближенні з Францією є його колоніальна політика. «Вісник Європи», підсумовуючи події за 1884 рік, про це й говорить: «Перше несміливе намагання німців затвердити свою владу в одній з місцевостей, яка прилягає до Капської колонії в Африці, стало важливою подією в Німеччині, газети вітали це, наповнюючи свої рядки детальними роздумами про Ангру-Пекене, і були незадоволені тим, що Англія протидіє Бісмарку. Колоніальну політику схвалили і німецьке суспільство, і німецькі газети. Німці були готові йти на примирення з французами для

спокійнішого виконання нової політичної програми. Колоніальні підприємства обох країн зблизили їх настільки, що думка про союз вже не вважалася дивною. Обидві держави опинилися в однаковому становищі щодо Англії, для німців і французів було дуже вигідно діяти разом проти британців, які традиційно панували на морі» [17, с. 158].

У той час, коли франко-німецьке зближення (1880-1882 рр.), відповідаючи задумам Бісмарка, було дійсно реальним зовнішнім політичним фактором, що підсилював ізоляцію Франції і відкривав дорогу для колоніальної діяльності Німеччини німецький канцлер твердо тримався цього курсу, не звертаючи уваги ні на «дух реваншу» у Франції, ні на швидкі часті зміни французьких кабінетів.

Герберт Бісмарк вважав необхідним втримати Вадлінгтона, прихильника німецької орієнтації, при владі у Франції. Та навіть коли Вадлінгтон поступився своїм місцем Феррі, то це ніяк не вплинуло на взаємовідносини між державами і не завадило подальшому зближенню. Більш за все вразило те, що навіть створення міністерства Гамбетти у листопаді 1881 року, промова якого в Шербурзі 10 серпня 1880 року ще не так давно примусила німецьку пресу метати грім і блискавку проти цього «уособлення реваншу», не змінило цей курс.

Бісмарк невпинно йшов до своєї мети. Франція ще не встигла віднайти собі союзників, як над нею і з моря, і з суші нависла густа тінь ізоляції. У своїй боротьбі за Туніс Франція натрапляла на ворожнечу з боку Італії. Бісмарк охоче підтримував Францію. 24 листопада 1880 року він говорив графу Сан-Вальє: «Для заспокоєння Італії, для закликів до добрих стосунків, щоб порадити їй не створювати інтриг, там, де я вважаю її винною, – я готовий зробити все, що ви забажаєте. Я це вже зробив 18 місяців тому, коли на прохання Вадлінгтона запевнив Італію відвернутися від Тунісу і звернути свою увагу на Тріполі» [21, т. III, р. 276].

Щоб розвіяти до кінця побоювання Франції, Бісмарк відкрито висловив свою недовіру до політичного стану Італії в її минулому і теперішньому французькому послу: «З 1866 року я вилікувався від Італії. Тодішня кампанія дуже виразно показала її безпорадність» [21, т. III, р. 278].

У відповідь опозиції у рейхстазі стосовно виникнення колоніальних труднощів із Францією Бісмарк 26 червня 1884 року промовив, що відносини з Францією ніколи ще не були такими добрими, як в теперішній час.

Франція, завдяки своїй колоніальній політиці, стала перед лицем повної ізоляції, а Німеччина більш твердо почала стояти на ногах у своїх колоніальних питаннях та домоглася визнання. Більше не існувало підстав для продовження політики «пряника». До того ж, продовжувалася колоніальна експансія Франції, яка ставала небезпечною для самої Німеччини і прямо, - з точки зору колоніальних суперечок, і в переносному значенні, - з точки зору збільшення її військового потенціалу. Ось чому Бісмарк змінив тон, ось чому 1884 рік уже насичений різними інцидентами у франко-німецьких колоніальних відносинах [19].

У медовий місяць франко-німецького зближення французький посол де Курсель писав: «Тоді, коли імператорське канцлерство надає своїм офіційним відносинам з французьким урядом характеру крайньої ввічливості, а часто навіть яскраво виражену добру волю, німецька преса, література, наука настирливо та щодня продовжують сіяти ворожнечу проти Франції, проти її минулого, теперішнього і майбутнього» [21, т. III, р. 154].

Те, що хотіли замовчати, ігнорувати в 1880-1883 рр., у 1884-1885 рр. виносить на показ. У 1883 р., коли розпалена між французькими та німецькими газетами полеміка набула надзвичайно гострого характеру, німецький уряд, щоб продемонструвати своє дружнє ставлення до Франції, посилає німецького імператора на прийом до французького посольства. В цей час де Курселью намагаються пояснити те, що не варто звертати увагу на пресу, бо вона не відображає народну думку.

У 1884-1885 рр. кожен газетний рядок дуже уважно розглядався зі всіх боків у департаменті закордонних справ [15]. Починають виникати непорозуміння з Францією. На основі старих договорів французи пред'являли різні права на берег південного Камеруну. У серпні 1884 р. Нахтігаль, прибувши в Габун, змушений був в'яснити стосунки з французьким комендантом, який заявив, що французька область простягається на північ до Батангі.

Також відбувалися суперечки через території в Сенегамбії, де, як вже згадувалося раніше, Нахтігаль, беручи до уваги інтереси Франції, відмовився підняти прапор, і де в січні 1885р. німецький військовий корабель «Аріадна» оголосив німецький протекторат над деякими місцевостями (Коба, Кабітай).

Французи, діючи в своїх інтересах, що полягали в територіальному об'єднанні своїх володінь, сильно намагалися перешкодити виникненню німецьких колоніальних володінь у Сенегамбії. Таким чином, Німеччина мала в своєму користуванні потрібний для обміну предмет, дуже цінний для супротивника, обмін якого міг виявитися дуже вигідним і для заокруглення власних колоніальних володінь. За договором 24 грудня 1885 р. Німеччина відмовлялася від придбань у Сенегамбії, взамін чого Франція відмовлялася від своїх прав на Мале Попо і Порто-Сегуро. В південному Камеруні кордоном володінь обох сторін вирішили вважати Ріо-Кампо. Кінцевої згоди в розмежуванні французьких та німецьких володінь на Невільницькому Березі в 1885 р. досягнути не вдалося.

Таким чином, Німеччина стала твердою ногою в двох важливих місцях Гвінейського берега і домоглася визнання своїх прав старими колоніальними державами.

В кінці 1884 – на початку 1885 рр. у Берліні відбулася міжнародна конференція, яка була покликана прийняти рішення про розділ Екваторіальної Африки, яке відобразило б співвідношення сил ворогуючих колоніальних держав і дозволило б кожній з цих країн взяти участь в експлуатації басейна Конго. Сюди з'їхалися представники 14 зацікавлених держав, які насамперед змусили Англію відмовитися від її договору 1884 р. з Португалією. Але Франція, Англія й Німеччина, що встигли вже нахапати в Африці колоній, бажали

об'єднати свої володіння в єдине ціле. Король Леопольд, захопивши самий центр Африки, цим унеможливив здійснення подібних планів. Ні Франція, ні будь-яка інша держава не могли відтіснити Леопольда без згоди всіх інших. Тому Конго було залишено йому. До літа 1884 р. велика частина басейну Конго опинилася під контролем Леопольда II [5, с. 183].

Всі держави одержали в басейні ріки Конго рівні права торгівлі. 26 лютого 1885 р. Берлінська конференція закінчилася підписанням конвенції, що встановлювала кордони володінь Леопольда в Конго, які він незабаром оголосив «незалежною державою Конго», зв'язаною особистою унією з Бельгією. Франція одержала ту частину Конго, котру встиг захопити де Бразза під час своїх багаторазових експедицій. Витративши на них усього близько 2 млрд. франків, французький уряд придбав величезну територію в 800 тис. км² дуже родючих земель. Зокрема, він заснував два пункти, які стали пізніше містами – Франсвіль на річці Огове та Браззавіль на річці Конго [6, с. 324]. Саме ці міста були опорними базами французької експансії.

Інші територіальні суперечки між Францією й Бельгією були врегульовані 13 липня 1894 р. за договором від 14 серпня 1894 р.. Верхній Убанги, де французи зазнали поразки в 1891 р., був відділений від Конго й перетворений в автономну колонію.

Генеральний акт Берлінської конференції взяв пароплавство на Конго під контроль міжнародної комісії і проголосив вільну торгівлю в межах так званого конвенційного басейну Конго; що стосується Англії, то «вона також претендувала на володіння частиною р. Конго вище гирла внаслідок плавання по ній англійського корабля вже в 1816 р.» [13, арк. 9 зв.]. До складу конвенційного басейну ввійшли всі володіння Міжнародної асоціації Конго, а також частково володіння Франції, Португалії і Занзібарського султанату. Віднині Франція, Бельгія і Португалія не мали права ставати на заваді пароплавству на Конго.

Росія також отримала запрошення для участі у цій конференції, вбачаючи своє завдання в тому, що результати конференції «повинні попередити в найближчому майбутньому зіткнення між європейськими державами, які викликані їх торговим суперництвом на берегах Африки, але, крім того, встановити на майбутнє обов'язкову міжнародну угоду стосовно розширення територіальних володінь держави шляхом загарбання земель, які не підлягають владі цивілізованого уряду» [14, арк. 6].

Професор міжнародного права Петербурзького університету Ф.Ф. Мартенс вважав, що інтерес Росії до Берлінської конференції був викликаний тим, що «в її постановках рельєфно визначався сучасний напрямок колоніальної політики і значення, якого колонії набули в очах європейських держав [7, с. 192]». Основна увага у Звіті міністерства закордонних справ Росії за 1884 р. була звернена на колоніальні проблеми, на «страшенну колоніальну лихоманку, яка заволоділа Європою і спонукала її спрямувати свою діяльність в Африку та інші частини світу» [12, арк. 37 зв.]. Ось що говорив Ф.Ф. Мартенс у своїй статті про Берлінську конференцію 1884-1885 рр.: «Повернувся час, коли питання колоніальної політики складали предмет глибокого вивчення та викликали серйозні зіткнення між державами» [7, с. 192].

П.А. Капніст, представник Росії на конференції, зауважив про подвійність політики Німеччини з одного боку, «хоча колоніальна політика Бісмарка призвела до союзу з Францією, він, здавалося, не був зацікавлений у тому, щоб посварити Німеччину й Англію» [11, арк. 40 зв.]. Російські дипломати звернули увагу на прохолоду у відносинах між Англією та Німеччиною через особисту антипатію Бісмарка до прем'єр-міністра Великої Британії У. Гладстона як політика. Злоба О. фон Бісмарка була «виправдана претензіями англійського уряду на виключне володіння всіма незайнятими територіями на земній кулі», – так відзначав у своїх донесеннях П.А. Капніст [11, арк. 41], який з розумінням поставився до почуттів Бісмарка, взявши до уваги ускладнення, які виникли між Англією та Росією в середині 80-х років XIX ст. через території Середньої Азії. Незважаючи на Францію, Німеччина пішла на поступки у вирішенні питання щодо Нігеру через потребу розмежувати сфери впливу Великої Британії та Німеччини в Західній Африці. Англія визнала Камерун «німецькою сферою» та не заважала проникненню німців у глибинні райони [25, р. 215].

Після Берлінської конференції французькі колонізатори дипломатичним шляхом закріпили свої позиції в Екваторіальній Африці, підписавши угоду з Німеччиною, Бельгією і Португалією. Перший з цих договорів – франко-німецький протокол 1885р. – встановлював південний кордон Камеруну до 15° в. д.

Дипломатичні угоди, схожі на договори 1885 – 1887 рр., ділили карту Африки, не зважаючи на етнічний склад підкорених європейцями країн.

Договори з Німеччиною, Португалією і Бельгією відкривали Франції доступ у басейн озера Чад і тим самим дали можливість взяти активну участь у поділі Центральної Африки. Ці згоди готували ґрунт для об'єднання в одне ціле Габона і колоніальних володінь у Західному Судані і Північній Африці.

Тимчасове врегулювання на конференції спірних питань не виключало в майбутньому загострення колоніальних суперечностей. Деякі рішення Берлінської конференції 1884 – 1885 рр. були переглянуті на Брюссельській конференції 1889 р., яка стала наслідком колоніальних суперечностей в Африці.

Після падіння Феррі (30 березня 1885 р.) в дипломатичній переписці рідше зустрічаються слова про мир, все голосніше звучать слова недовіри. В 1885 р. Німеччина заволоділа Каролінгськими островами, що слугувало приводом для ворожих демонстрацій і військових погроз з боку Іспанії, яка вважала ці острови своїми володіннями. В жовтні 1885р. протекторат Німеччини був проголошений над Маршалловими островами.

Виявляється, що поведінка французького уряду щодо питання про Каролінгські острови задовольняє Бісмарка, але тепер думка лише одного уряду не рахується, тепер є важливою думка всіх партій. На полях

примітки Герберта Бісмарка від 25 вересня 1885 року, де наводяться переконання де Курселя, французького посла в Німеччині, і Фрейсіне, французького міністра закордонних справ, про те, що у Каролінському питанні французький уряд вів себе з самого початку і до кінця досить коректно, на що Бісмарк меланхолійно зауважив: «Це вірно, але не всі партії» [16, с. 140].

Якщо ще у квітні 1885 р. де Курсель намагається заспокоїти свого міністра закордонних справ, передаючи йому завіряння Бісмарка, що відносинам, які встановлені останнім часом між Німеччиною і Францією, нічого не загрожує, то вже у жовтні 1885 р. Фрейсіне на основі розмови з німецьким послом повідомляє конфіденційну інформацію де Курселю про те, що в Німеччині голосно говорять про загострення ідей реваншу у Франції і сумніваються в успіху політики миру [21, т. V, р. 142].

Вивчаючи колоніальну політику імперіалістичних держав, потрібно звернути увагу на реакцію цих країн у зв'язку з підписанням Гельголандського пакту.

Правлячі кола Франції, недооцінюючи стратегічне значення острова Гельголанд, вважали Гельголандський пакт справжнім прорахунком німецької дипломатії. Тим більше, французький уряд навіть мав підозру про існування у договорі таємних пунктів, спрямованих проти нього. 18 липня 1890 р. французький посол у Берліні, маючи підстави, офіційно заявив протест німецькому уряду. Такий же протест було заявлено і в Лондоні. Французькі колонізатори не мали на меті поступитися Занзібарським султанатом, оскільки договір від 10 березня 1862 р. декларував зобов'язання обох держав поважати суверенітет Занзібару. Крім того, передача Англією Німеччині острова Гельголанд була дуже невигідна Франції у стратегічному відношенні: у випадку війни з Німеччиною Франція втрачала можливість блокувати німецьке узбережжя, як це було здійснено французьким флотом на початку франко-пруської війни 1870-1871 рр.

Зіславшись на 34 статтю акта Берлінської конференції [9], яка зобов'язувала держави, які її підписали, у випадку встановлення однією з них протекторату в Африці повідомляти про це інші держави, міністр закордонних справ Франції М. Рибо заявив, що Франція відмовляється визнати протекторат над Занзібаром у зв'язку з недотриманням Англією цього міжнародного зобов'язання. Націоналістично налаштована преса Франції («Фігаро», «Ліберте», «Журналь де деба» та ін.) розпочала широку антианглійську кампанію, в якій було заявлено, що Гельголандський пакт ігнорує «національні» інтереси Франції. Таким чином французькі колонізатори намагалися примусити свій уряд тиснути на Солсбері, щоб він хоча б компенсував збитки, нанесені, як вони стверджували, Франції Гельголандським пактом.

Насправді інертність уряду Франції щодо Занзібару пояснювалася не його чесністю, а зайнятістю колоніальним бізнесом у Південно-Східній Азії, в басейні Нігера, Конго, в Сахарі і на Мадагаскарі. Крім цього, французький кабінет розумів, що Англія так просто не поступиться Занзібаром, і, можливо, доведеться вступити з нею у серйозний конфлікт, а до цього Франція була зовсім не готова. Останнє, до речі, не було таємницею для Німеччини.

Не домігшись від Англії визнання своїх прав на Занзібар, французькі колонізатори повинні були перейти від дипломатичних дебатів до прямого торгу відносно компенсації. Паризька газета «Тан» заявила: «Доводимо до відома Лондон, що Париж зайняв позицію примирення, що суперечка буде залагоджена з позиції доброї волі, але по-діловому. Англія повинна пам'ятати про принцип, який часто повторював Бісмарк: «do ut des» - «даю, щоб ти дав» [24, р. 6].

5 серпня 1890 р. було підписано франко-англійську угоду, згідно з якою, Франція знімала свої заперечення проти встановлення англійського протекторату над Занзібарським султанатом в обмін на визнання Англією французького протекторату над островом Мадагаскар, а також на невеликі територіальні поступки на користь Франції у Західній і Центральній Африці.

В основному французькі імперіалісти були задоволені цією операцією: французький посол у Лондоні навіть заявив, що Гельголандський пакт дозволив Франції набути значної вигоди при мінімумі жертв.

Після підписання франко-англійської угоди німецький уряд, який раніше категорично відхилив запит про компенсацію, був змушений 17 листопада 1890 р. підписати франко-німецьку угоду, згідно з якою, в обмін на визнання Францією острова Гельголанд власністю Німеччини Берлін визнав встановлення французького протекторату над островом Мадагаскар. Отже, Гельголандський пакт, який був першим кроком англо-німецького зближення на початку 90-х років, викликав негативну реакцію у Франції.

Таким чином, вступ і здійснення Німецькою імперією офіційної колоніальної політики в Африці викликали пильний інтерес і окремі політичні дискусії у французькому політикумі та суспільстві. При цьому особлива увага була прикута до перших колоніальних загарбань Німеччини в Африці 1884-1885 рр. і їх наслідків, Гельголанд-Занзібарського договору 1890 р., а також можливостей зближення з Німеччиною.

Джерела та література

1. Бабанцев Н. Германская империя 1817-1918 гг. / Н.Бабанцев – Красноярск. – Изд. Красноярского университета, 1984. – 176 с.
2. Возняк В.Г. У истоков колониальной политики Германии (1871-1882) / В.Г.Возняк // Ежегодник германской истории. 1987. – М.: Наука, 1988. – С. 65 – 82.
3. Дживелегов А.К. История современной Германии: В 2 т. / А.К.Дживелегов – С.Пб.: Изд. Брокгауз – Эфрон, 1910. – Т.2. – 210 с.
4. Защук И.И. Германские колонии. Значение их в экономическом, политическом и военном отношении. / И.И.Зашук – СПб.: Типо-лит. «Герольд», 1908. – 43 с.
5. История дипломатии: В 5 т. / Под ред. А.А. Громыко, И.Н. Земскова, В.А. Зорина, В.С. Семенова и др.; автор тома В.М. Хвостов. – М.: Госполитиздат, 1963. – Т.2: Дипломатия в новое время. 1874 – 1914 гг. – 820 с.
6. Манфред А.З. Внешняя политика Франции 1871-1891 гг. / А.З. Манфред – М.: Изд. Академии наук СССР, 1952. – 591 с.

7. Мартенс Ф. Африканская конференция в Берлине / Ф.Мартенс // Вестник Европы. – 1885. – т.11. – С. 189-194.
8. Московские ведомости, 21.IX. 1884
9. Сборник действующих трактатов, конвенций и соглашений, заключенных Россией с другими государствами. – Том 1. – С.-Петербург.: Типография Тренке и Фюсно, 1889. – 982 с.
Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ)
Ф. 133. Канцелярия министра иностранных дел (1797 – 1917 гг.)
Опис 470 (1870 – 1917)
10. Справа 17 (Арк. 1 – 246). Телеграмма Бисмарка Липперту от 24 апреля 1884г. – Арк. 194.
11. Справа 23 (Арк. 1 – 187). Донесения Капниста П.А. от 28 февраля 1884 г. – Арк. 41.
Ф. 137. Отчёты МИД России (1797 – 1917 гг.)
Опис 475
12. Справа 98 (Арк. 1 – 253). Отчет Министерства иностранных дел за 1884 г. – Арк.37 зв., 40 зв., 46.
Ф. 184. Посольство в Лондоне (1797 – 1917 гг.)
13. Справа 138 (1) (Арк. 1 – 146). Записка Стаала Е. в министерство иностранных дел об англо-португальском договоре 1884 г.(Отправлена в Петербург в феврале 1884 г.). – Арк. 9-9 зв.
14. Справа 138 (1) (Арк. 1 – 146). Капнист П.А. информирует Министерство иностранных дел 1884 г. – Арк. 6.
15. Улановская И.А. Борьба за Восточную Африку и пресса (1884 – 1890) / И.А.Улановская. – М.: Наука, 1969. – 213 с.
16. Хроника. Иностранное обозрение (10 марта 1885 г.) // Вестник Европы. – 1885. – т.2. – С. 134-142.
17. Хроника. Иностранное обозрение (15 ноября 1884 г.) // Вестник Европы. – 1884. – т.2. – С. 157-159.
18. Хроника. Иностранное обозрение (5 сентября 1884 г.) // Вестник Европы. – 1884. – т.2. – С. 293-297.
19. Чарный И.С. Начало колониальной экспансии Германии в Африке (1879 – 1885) / И.С.Чарный. – М.: Наука, 1970. – 213 с.
20. Эйсымонт В.С. Борьба вокруг колониального вопроса и рост шовинизма в Германии накануне ее первых колониальных захватов / В.С.Эйсымонт // Уч. зап. Омского пед. ин-та. – 1957. – Вып. 8. – С. 103 – 171.
21. Documents diplomatiques francais (1871–1914), I-re serie, 1871–1900, t. I–XVI, Paris, 1929–1959
22. Hardy G. La politique colonial et le partage de la terre aux XIX et XX siècle / G.Hardy. – Paris: Albin Michel, 1937. – 466 p.
23. Rambaud A. Jules Ferry / A.Rambaud. – Paris: Plon, Nourrit, 1903. – 465 p.
24. Le Temps, 23.VI.1890. p. 2-8.
25. Louis W.R. The Berlin Congo Conference. / W.R. Louis // France and Britain in Africa. Ed. by Gifford and W.R. Louis – New Haven – L.: Yale Univ. press, 1978. – P. 167-221.

УДК 325.3(410)

Валюх Л.І.

АНГЛО-НІМЕЦЬКИЙ КОНФЛІКТ В ПІВДЕННІЙ АФРИЦІ (1895 – 1896 рр.) В ОЦІНЦІ АНГЛІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ

Висвітлено відношення політичних сил та громадськості Великої Британії до колониального протиборства з Німеччиною за економічне та політичне домінування у Південній Африці.

Ключові слова: колониальна політика, рейд Джемсона, політичні дискусії.

Отображено отношение политических сил и общественности Великобритании к колониальному противоборству с Германией за экономическое и политическое доминирование в Южной Африке.

Ключевые слова: колониальная политика, рейд Джемсона, политические дискуссии.

The attitude of political forces and public of Great Britain toward the colonial opposing with Germany for the economical and political dominating in South Africa have been analyzed.

Keywords: colonial policy, the Jameson Raid, political discussions.

Кінець XIX ст. характеризується проведенням цілеспрямованої та активної експансіоністської політики такими великими європейськими державами як Велика Британія та Німеччина. Різке загострення англо-німецьких суперечностей відбулося у 1895 – 1896 рр., коли інтереси обох держав зіштовхнулися в Південній Африці. Дослідження Трансваальської кризи, і, зокрема, рейду Джемсона, як її апогею, дає можливість проаналізувати діяльність уряду Великої Британії в умовах жорсткої політичної конфронтації. Англо-німецькі протиріччя на африканському континенті привернули пильну увагу англійських політичних діячів, преси та громадськості. Від реакції уряду Англії на експансіоністські дії Німеччини значною мірою залежала стабільність у відносинах між цими європейськими державами. Внаслідок цього, актуальним є вивчення суспільної думки Британії та її впливу на рішення уряду стосовно врегулювання Трансваальської кризи. Також, важливим є дослідження питання про взаємовплив урядової політики та суспільної думки з вказаної проблематики.

Як свідчить історіографічний аналіз, окремі фрагменти даної проблеми розглядалися в працях російських істориків А.С. Єрусалимського, Т. М. Гелли та М. Б. Рабиновича, а також у дослідженнях зарубіжних вчених В. Лангера та Дж. Батлера. Серед сучасних вітчизняних науковців доцільно зосередити увагу на роботах С.С. Трояна, який дослідив політичну боротьбу в Німеччині з питань колониальної політики в Африці у 1871–1890 рр.

Метою даної статті є аналіз поглядів різних політичних кіл британського суспільства стосовно англо-німецького колониального протистояння на півдні Африки наприкінці XIX ст.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

З М І С Т

NOTA BENE

Грипич С.Н. ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НА СТОРІНКАХ ФАХОВОЇ ПЕРІОДИКИ, ПРЕДСТАВЛЕНОЇ У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ РДГУ (<i>Рецензія на періодичне фахове видання „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць: наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету”</i> . – Рівне: РДГУ, 2000 – 2010)	3
ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	
Удод О.А., Юрій М.Ф. ВЛАДА У КИЇВСЬКІЙ РУСІ	7
Заглинська Л.В., Гоголь Т.В. УКРАЇНСЬКІ ГРОШІ В ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОВИХ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН	17
Єрасов Б.В. УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ МІЖ КНЯЗЕМ ВОЛОДИМИРОМ ТА ЦЕСАРІВНОЮ АННОЮ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ	28
Омельчук Б.А. РЕЗИДЕНЦІЙНЕ БУДІВНИЦТВО НА ЛЬВІВЩИНІ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVII СТОЛІТТЯ	32
Казначєва Л.М. РІЧПОСПОЛИТСЬКІ СЕЙМИКИ У ШЛЯХЕТСЬКОМУ САМОВРЯДУВАННІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ	37
Шеретюк Р.М. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ПІД ЧАС ПРИЄДНАННЯ УНІАТІВ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ УКРАЇНИ ДО РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В КІНЦІ XVIII СТ.	42
Нагорний В.В. ПЕНІТЕНЦІАРНІ ЗАКЛАДИ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У БОРОТБІ З УКРАЇНСЬКИМ ПРАВОСЛАВНИМ СЕКТАНТСТВОМ У XVIII - ПОЧАТОК XX СТОЛІТЬ)	47
Нікітін Ю.О. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПО СТВОРЕННЮ І РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ НАРОДНОГО ЗДОРОВ'Я В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ, ХАРКІВСЬКІЙ ТА ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЯХ У II ПОЛОВИНІ XIX СТ.	51
Шугаєва Л.М. В ПОШУКАХ ІСТИННОГО ПРАВОСЛАВ'Я. ІНОКЕНТІЙ БАЛТСЬКИЙ	57
Киридон А.М. УТВЕРДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ПОБУТУ В СУСПІЛЬСТВІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1920-Х РОКІВ: ОНТОЛОГІЧНИЙ І АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ	59
Доброчинська В.А. ЮРІЙ ШУМОВСЬКИЙ: ВІХИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ (1908–2004)	68
Абакунова Г.В. АНТИСЕМІТСЬКА ПОЛІТИКА НАЦИСТСЬКОЇ ВЛАДИ В РАЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА»	73
Киридон П.В. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАРТІЙНО-ДЕРЖАВНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ХРУЩОВСЬКОЇ ДОБИ	79
Чура В.І. КОМПАРТАПАРАТ І РЕЛІГІЙНИЙ РУХ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ НАПРИКІНЦІ 80-Х РР. XX СТ.	84

Мишков В. ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АДРІАНА (ЧЕТВЕРГОВА) В КОНТЕКСТІ НАЛАГОДЖЕННЯ КОНСТРУКТИВНОГО ДІАЛОГУ МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ПРАВОСЛАВНОЮ СТАРООБРЯДНОЮ ЦЕРКВОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ	88
Веремейчик Л.Ф. СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ ПРОТЕСТАНТІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	92
Милуш В.І. ВПЛИВ ХРИСТІЯНСТВА НА ВІЙСЬКО: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ І СУЧАСНІСТЬ	95
Филипчук С.В. ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЦЕРКОВ	100
Давидчук С. ВІЗИТИ ВИЩИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ В УКРАЇНО-ІЗРАЇЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ 90-Х РР. ХХ СТ.	103
Сидорук Т. В. ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА НА ПРОЦЕСИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	110
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Прищепя Б.А. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТОПИСНИХ МІСТ ВОЛИНИ	117
Прищепя О. П. РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ У МІСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДОБУ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	123
Мельничук Н.М. СИМВОЛІКА ПОЛЬСЬКОГО СОКОЛЬСТВА ВОЛИНИ: ПОХОДЖЕННЯ І ТРАДИЦІЇ (1921-1939 рр.)	127
Ленартович О.Ю. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОУН НА ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД 1921-1939 РР.	131
Цецик Я.П. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ВОЛИНИ У 1931 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1935 РР.	136
Жив'юк А.А. ТЕАТР ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ: РІВНЕНСЬКИЙ ВИПАДОК	142
Семещук В.М. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МЕЛПОРАТИВНИХ РОБІТ НА ВОЛИНІ В УМОВАХ «ЗАСТОЮ»: ПРОБЛЕМИ І СПРОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	148
Виткалов С.В. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТОВАРИСТВА ЯК ФАКТОР ОПТИМІЗАЦІЇ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ РІВНЕНЩИНИ	156
Демянюк І. НА ПЕРЕДНЬОМУ КРАЇ. Нарис історії Української Гельсінської Спілки на Рівненщині	159
ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Постоловський Р.М. НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ В ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	168

Бевзюк Є.В. СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЧЕСЬКИХ І СЛОВАЦЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.	177
Агасиев Икрам Керим оглы ПРОБЛЕМЫ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ НЕМЕЦКИХ КОЛОНИСТОВ В ЮЖНОМ КАВКАЗЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ ВЕКА	183
Івчик Н.С. ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В СФЕРІ ОСВІТИ У ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ КРАЮ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.	187
Константінова В.М. ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО МІСТ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІД МАНІФЕСТУ ПРО ВОЦАРІННЯ ОЛЕКСАНДРА ІІІ ДО МІСЬКОГО ПОЛОЖЕННЯ 1892 Р.	191
Троян П.С. КОЛОНІАЛЬНЕ ПИТАННЯ В НІМЕЧЧИНІ 1841 – 1884 рр.: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	195
Плюта Н.В. ФРАНЦІЯ І КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНІ 80-90-Х РР. ХІХ СТОЛІТТЯ	198
Валюх Л.І. АНГЛО-НІМЕЦЬКИЙ КОНФЛІКТ В ПІВДЕННІЙ АФРИЦІ (1895 – 1896 рр.) В ОЦІНЦІ АНГЛІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ	204
Хитровська Ю.В. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОГО КЛІРУ В ДЕРЖАВНИХ ДУМАХ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ДИСКУСІЙ НАВКОЛО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ УЧАСТІ ДУХОВЕНСТВА У ПОЛІТИЦІ В ПРАВОСЛАВНІЙ ПРЕСІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	209
Ласкавий Д.В. УГОДА ГРІНВУДА – БЕРАНЖЕ 1919 р. І НАФТОВИЙ СОЮЗ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ФРАНЦІЇ	213
Скопова О.І. ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ КРИЗИ КОНСТИТУЦІЙНО-МОНАРХІЧНОГО ЛАДУ В ІСПАНІЇ (1918-1931 РР.)	216
Бородинська Л. ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ СПІЛЬНОТИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН У ПОЛЬЩІ (1918-1939 РР.)	221
Давлетов О.Р. РІХАРД ДАРРЕ – ВІД АГРОНОМА-КОЛОНІЗАТОРА ДО МІНІСТРА ПРОДОВОЛЬСТВА ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТРЕТЬОГО РЕЙХУ: ШТРИХИ ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРТРЕТУ	225
Піковська Т.В. НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ПРОГРАМАХ НІМЕЦЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ПЕРШІЙ ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ В 1920 – СЕРЕДИНІ 1930-х рр.	229
Постоловський Р.М. ДЕМОКРАТИЧНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1944 – 1945 рр.)	233
Віруцька С.В. СУСПІЛЬНО - ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ В ПОЛЬЩІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОДІЙ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ»	239
Лемак Н.М. ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ Е. ХІТА В УМОВАХ ЕВОЛЮЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ ЗАСАД КОНСЕРВАТИЗМУ ДО НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)	244

Пелех Є.І. УЧАСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ ФРН У МІЖНАРОДНИХ ЗУСИЛЛЯХ ІЗ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ (1991-1995)	251
Генега І.М. ДОКТРИНА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ Є.ПРИМАКОВА: ВІД РОМАНТИЗМУ ДО ПРАГМАТИЗМУ?	255
Санжаревський О.І. СПІЛЬНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОБОРОНИ БІЛОРУСІ ТА РОСІЇ В КІНЦІ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ДОГОВОРУ ПРО СТВОРЕННЯ СОЮЗНОЇ ДЕРЖАВИ	261
Бояківський Л. С. ГЕОСТРАТЕГІЧНИЙ ПРОЕКТ БУДІВНИЦТВА ГАЗОПОРТУ ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ ЕНЕРГОБЕЗПЕКИ ПОЛЬЩІ: ДИСКУСІЯ В СЕРЕДИНІ КРАЇНИ	265
Павлюк Т. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ ПРО ПРИЄДНАННЯ МІЖ ХОРВАТІЄЮ ТА ЄС	268
Буз О.М. ЖІНКИ В ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ	372
Троян С.С. ПОЛІТОЛОГІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ТЕОРЕТИКО-ЕКСПЛІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД	276
ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	
Якимчук О.О. ВІТЧИЗНЯНІ ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЯХЕТСТВА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ШЛЯХТИ РІВНЕНСЬКОГО ПОВІТУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ	281
Ветвінська Н.О. ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ПРОБЛЕМИ В ІСТОРІОГРАФІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ЯЗИЧНИЦТВА В ХІХ- ХХ СТ.	286
Дібас О.А. КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОНБАСУ (1861-1914 рр.)	290
Грипич С.Н., Граб О.В. КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ)	294
Гуч С. СТВОРЕННЯ БІБЛОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ІСТОРИЧНІ, ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	299
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	303
ЗМІСТ	305

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 19

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – Третяк О.Ю.

Обкладинка – Самсонюк В.Б.

Підписано до друку 30. 09. 2010 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”. Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 30,00. Віддруковано засобами оперативної поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2010. – Випуск 19. – 309 с.
